

بررسی و تبیین آثار معماری منسوب به شیخ بهایی

مهدیه خداحلی^۱، لیلا زارع^۲

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، mahdieh.khodaghali@yahoo.com
^۲ استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، zare.leila@gmail.com

چکیده

در گذشته تاریخی ایران، شیخ بهایی به عنوان دانشمندی ذوالفنون شناخته می‌شود که هم در مباحث نظری علمی و حکمت و عرفان و هم در بازه عملی نقش و غیرقابل انکاری دارد. معماری او در عصر صفوی، عین به عین الگویی از این اصول اساسی در فن و هنر معماری است. او دانش معماری را به حد اکمل رسانده که از یک سو بی نقص و زیباست و از دیگر سو معنادار، بسیاری از زیبایی‌های شهر اصفهان محصول نبوغ بی نظیر یک شیخ الاسلام-مهندس لبنانی است. تنوع و گوناگونی آثار شیخ بهایی ک حاکمی از نبوغ چندبعدی او است. لذا در نظر مردم دارای شخصیتی غیر عادی است و چون در دستگاه حکومت داخل بوده فردی سرشناس است. در عرف مردم ایران، شیخ بهایی به مهارت در ریاضی و معماری و مهندسی معروف بوده و هنوز هم به همین صفت معروف است. در پژوهش پیش‌رو تلاش شده است که به بررسی و نقد آثار معماری منسوب به شیخ بهایی از دیدگاه‌های گوناگون پرداخته شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد شیخ بهایی به همه علوم زمانه تسلط داشت و علی‌الخصوص معماری چیره‌دست و کاربلد بود، و همین خصوصیت سبب ساز نسبت دادن بیشتر آثار آن دوران - بعضا افسانه‌ای و دور از واقعیت - به وی شده است اما باید توجه داشت که شیخ بهایی نه بنای این ساختمان‌ها بوده و نه مهندس جزء به جزء و مستقیم این طرح‌ها، اما از طریق آثار خود او، قرآنی به دست می‌آید که بر دست اندر کاری وی در این طرح‌ها دلالت دارد.

واژه‌های کلیدی

شیخ بهایی، معماری، آثار معماری، عصر صفوی

مقدمه

ذهن خلاق ملل مشرق زمین از دیرباز سبب ساز افسانه و حکایات بسیاری گشته است و اسطوره‌سازی جزء لاینفک بسیاری از داستان‌های آنان می‌باشد. ظهور سلسه صفویه در ایران به عنوان مهمترین نقطه عطف تاریخ ایران پس از اسلام محسوب می‌شود. یکی از علمایی که بسیار در موردش داستان‌پردازی کرده‌ان، شیخ بهایی است. شیخ بهایی این امتیاز را داشته که دانشمندی جامع‌الاطراف و مسلط بر همه دانش‌های رایج زمان خود چون مهندسی، ریاضی، نجوم و علوم ماورایی چون رمل و اسطرلاب و جفر باشد لذا در نظر مردم دارای شخصیتی غیر عادی است و چون در دستگاه حکومت داخل بوده فردی معروف و سرشناس است. در عرف مردم ایران،

شیخ بهایی به مهارت در ریاضی و معماری و مهندسی معروف بوده و هنوز هم به همین صفت معروف است. عالم و دانشمندی بزرگ که در عهد صفوی می‌زیست.

بیان مسئله:

شیخ بهایی از دانش‌مندان برجسته عصر صفوی بود؛ عصری که در آن شهر اصفهان پایتخت سلسله‌ای شد که آثار معماری به اوج زیبایی و ظرافت رسید. شیخ بهایی در تاریخ فرهنگ و علم ایران زمین همواره در سیمای دانش‌مند، سیاست‌مدار و شیخ الاسلامی ظهور کرد که مورد احترام طبقات مختلف مردم بوده و هست. شیخ در دوره شکوه تمدن اسلامی - ایرانی یعنی عهد صفوی می‌زیست و با بهره‌مندی از شخصیتی چند وجهی، چه به لحاظ کسب علوم زمانه خود و چه از نظر تحصیل علوم دینی و معارف اسلامی، با ترکیب علم و دین و تزریق آن به هنر، به آثار و خدماتی شگرف و مفید نه تنها برای مردم عصر خویش بلکه برای تمام دوران‌ها دست یافت. شهرت و مقبولیت شیخ نزد شاه عباس صفوی و مردم آن عصر، سبب گشته تا بسیاری از آثار معماری آن دوران را به وی نسبت بدهند. شیخ بهایی معمولاً به مهارت در ریاضی و معماری و مهندسی معروف بوده و هنوز هم به همین صفت معروف است. او دانش معماری را به حد اکمل رسانده که از یک سو بی نقص و زیباست و از دیگر سو معنادار.

شیخ بهایی نگاهی حرفه‌ای داشت و به مشاغل از دید سطحی نمی‌نگریست. بدین ترتیب می‌توان راز ماندگاری شیخ بهایی را در سه ضلع جامعیت، روش بالنده اش در تفکر و حرفه‌گرایی در عمل جستجو کرد و او را نمونه حرفه‌گرایی مبتنی بر توسعه دانش و تحول ذهنی برای همگان دانست. در پژوهش حاضر تلاش شده است چند نمونه از انتساب‌هایی که در زمینه معماری به وی می‌دهند، از دیدگاه‌های گوناگون نقد شود؛ زیرا بصورت علمی نمی‌توان واقعی یا افسانه‌ای بودن این انتساب‌ها را اثبات نمود. از این رو در مقاله حاضر، کوششی در این زمینه صورت گرفته است.

اهمیت و ضرورت

هر ملتی مطابق با فرهنگ و ایین‌های خود چیزهایی را گرامی می‌دارند و برای آن احترام قائلند در میان ملل مسلمان این احترام شامل آن چیزهایی است که به نوعی در ارتباط با اعتقادات پذیرفته شده آنها باشد در این رهگذر افرادی که در عین ساده زیستی دارای آوازه علم و رفتار خداپسندانه باشند در راس علایق مردم قرار می-